

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЕЛИЧИН ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ ТА МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Ковязіна Кароліна Олександрівна,
кандидат соціологічних наук

Наразі назріла проблема перегляду виконання надання державою соціальної гарантії забезпечення базового рівня оплати праці. На практиці встановлення мінімальної заробітної плати визначається не як соціальний стандарт оплати праці, а як технічний норматив для розрахунку заробітної плати в бюджетній сфері. Це має низку негативних наслідків. Головними з них є поширення бідності поміж працюючого населення, неможливості відтворення робочої сили працівником, оскільки задоволення потреб можливе тільки на фізіологічному рівні, ігноруючи соціальний та культурний рівні. У такій ситуації порушується конституційне право громадян на забезпечення достатнього рівня життя. Одним з основних чинників, який впливає на такий стан мінімальної заробітної плати є єдиний базовий державний стандарт – прожитковий мінімум, на основі якого визначається мінімальна заробітна плата. При цьому легітимність прожиткового мінімуму давно ставиться під сумнів, оскільки він також є технічним інструментом для обчислення основних державних гарантій (мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, соціальних допомог), а не головним інструментом соціального забезпечення в соціальній політиці. З огляду на це, пропонується, по-перше, перегляд визначення прожиткового мінімуму та методу його обчислення, а по-друге, включити в його величину податок на доходи фізичних осіб. Навіть ці зміни позитивно вплинуть на стан мінімальної заробітної плати.

Ключові слова: прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, соціальне забезпечення, соціальний стандарт, соціальна гарантія.

KOVYAZINA KAROLINA

ABOUT THE NEED TO IMPROVE OF LIVING AND MINIMUM WAGES.

State provision of the basic wage as the social guarantee is questionable. Setting minimum wage is the technical standard for the calculation of wages in the public sector instead the social standard wage. The main negative consequence of this is the widespread poverty among the working population, inability reproduction of labor work because the satisfaction of needs is possible only on the physiological level, ignoring the social and cultural level. In this situation the constitutional right of citizens to ensure an adequate standard of living is violated. Cost of living is a major factor that affects the low level of the minimum wage because it is determined based on cost of living. However the legitimacy of cost of living has long been questioned because it is also a technical tool for the calculation basic state guarantees (such as minimum wage, minimum pension, social allowances) and is not the main instrument of social security in social policy. That's why, firstly, is necessary the review the value of the cost of living and method of its calculation and, secondly, the increasing its size to the size of the tax rate on personal income. Since income tax is not put into the cost of living for able-bodied persons. Even these changes will have a positive impact on the minimum wage.

Keywords: living wage, minimum wage, social welfare, social standards and social guarantees.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» єдиним базовим державним соціальним стандартом в Україні є прожитковий мінімум. У соціальній сфері стандарт можна визначити як рівень споживання суспільних благ, необхідний для гідного життя. Відповідно, з боку держави це означає забезпечення такого рівня життя для громадян.

Прожитковий мінімум як єдиний державний соціальний стандарт в Україні виконує головну функцію в соціальній політиці держави. По-перше, він має забезпечувати визначені Конституцією України соціальні права та державні соціальні гарантії достатнього життєвого рівня для

кожного, а по-друге, на його основі визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти [1].

Однак на практиці значущість прожиткового мінімуму в соціальній політиці нівелюється. До цього призводить низка чинників: від формальних неточностей в Законі України «Про прожитковий мінімум» до викривленого використання прожиткового мінімуму в політиці соціального забезпечення. Таких чинниками є:

1) наявність неточних визначень понять, неповний перелік видів соціальної допомоги та соціальних виплат, їх адресатів та сфер дії; за-

значення не всіх функцій прожиткового мінімуму;

2) існування правової колізії у визначенні величини мінімальної вартості наборів продовольчих та непродовольчих товарів і послуг, на основі якої встановлюється прожитковий мінімум;

3) віджилий обрахунок величини прожиткового мінімуму (насамперед метод обчислення), принципів формування та затвердження наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та застарілий вміст наборів [2];

4) закріплене в законі, але не діюче на практиці, положення щодо збільшення прожиткового мінімуму на суму обов'язкових платежів та на розмір ставки податку з доходів фізичних осіб для тих, хто підлягає обов'язковому державному соціальному страхуванню [3];

5) установлений прожитковий мінімум у реальності ледве дає можливість забезпечити первинні (фізіологічні) потреби людини. До його величини не закладено життєво необхідні витрати, детерміновані сучасністю – будівництво, купівля чи оренда житла, видатки на дошкільну, шкільну та вищу освіту, оздоровлення, оплату медичних і телекомунікаційних послуг;

6) зведення прожиткового мінімуму – державного соціального стандарту – до мізерної величини, що не в змозі забезпечити нормального функціонування організму людини та задовольнити основні соціальні та культурні потреби особистості, як цього вимагає закон [4].

На законодавчому рівні закріплено, що на основі державних соціальних стандартів визначаються державні соціальні гарантії. До останніх належать мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія за віком, соціальна допомога та розміри інших видів соціальних виплат. Відповідно, величина соціального стандарту, тобто прожиткового мінімуму, безпосередньо впливає на величину соціальних гарантій з боку держави.

Поміж соціальних гарантій мінімальна заробітна плата є основою для економічного становища працюючих, які є найбільш економічно ак-

тивною верствою населення. У такому підході мінімальна заробітна плата має бути гарантією задоволення основних потреб людини та відновлення її трудових ресурсів.

В Україні поміж працюючого населення заробітну плату меншу за прожитковий мінімум та мінімальну заробітну плату отримують 3,1 % [5]. Проте, на наш погляд, доцільно вважати, що ті, хто отримує до 1500 грн тими, що баланшують на межі мінімальної заробітної плати, оскільки при вирахуванні податків на виході отримуємо суму, що є меншою, ніж прожитковий мінімум (1500 грн $- 3,6\%$ ЄСВ = 1446 грн $- 15\%$ = 1229,1 грн; при прожитковому мінімумі в 1378 грн). Отже, кількість тих, хто отримує мінімальну заробітну плату складає 13,7 % трудящих. І хоча вже кілька років спостерігається тенденція зменшення кількості працівників, оплата праці яких знаходиться нижче від мінімальної заробітної плати (у 2010 р. – 7,1 %) [6], проте зазначена тенденція не супроводжується збільшенням працівників, які отримують заробітну плату більшу за прожитковий мінімум. Це означає, що підвищення оплати праці працівників є тільки статистичним, а не за рахунок збільшення заробітної плати. Відповідно, треба шукати причини такого підвищення в інших сферах, наприклад, можна припустити, що відбувається збільшення частки безробітних поміж тих, хто отримував мінімальну заробітну плату.

Залежність показника мінімальної заробітної плати від прожиткового мінімуму визначена Законом України «Про оплату праці»: мінімальна заробітна плата встановлюється в розмірі, не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [7]. Однак тільки з 2010 р. ці розміри почали хоча б збігатися. У такій ситуації можна стверджувати, що неспроможність прожиткового мінімуму забезпечувати достатній рівень життя громадян повністю стосується і мінімальної заробітної плати.

Ведення воєнних дій та військова спрямованість економіки країни на забезпечення націо-

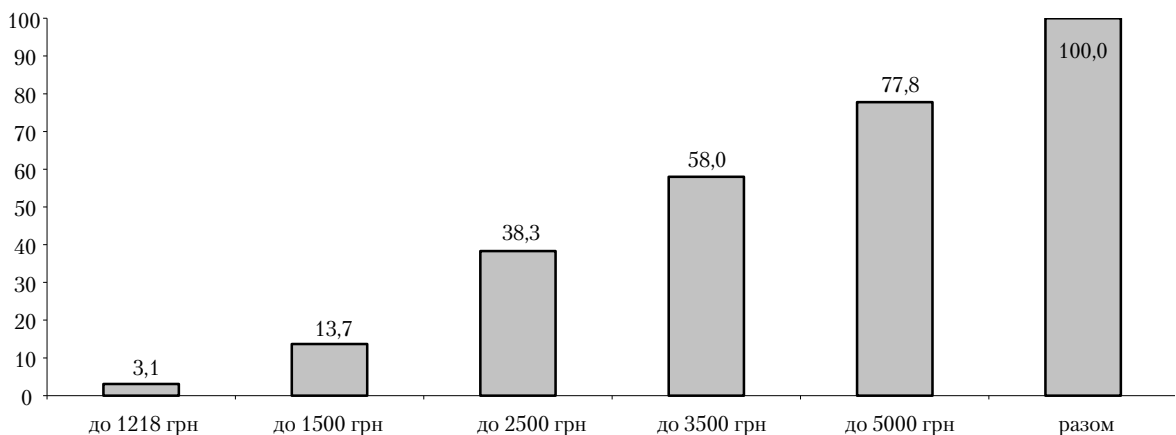

Рис. Розподіл кількості працівників за розмірами заробітної плати, нарахованої за червень 2015 року (кумулятивно)

нальної безпеки супроводжується збільшенням заборгованості з виплати заробітної плати, підвищенням цін у харчовій, комунальній, транспортній та інших сферах, а отже, зниженням купівельної спроможності:

- у 2014 р. відбулося значне зростання обсягів боргу із виплати заробітних плат працівникам, хоча впродовж 2010–2013 рр. спостерігалася тенденція поліпшення розрахунків з ними. Так, загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати на початку 2015 р. порівняно з 2014 р. збільшилася у понад 3 рази, або на 1683,8 млн грн, і на 1 січня 2015 р. становила 2436,8 млн грн [6]. Тенденція зростання заборгованості з виплати заробітних плат продовжує зберігатися кожного місяця (без урахування частини району проведення АТО заборгованість із виплати заробітної плати станом на січень 2015 р. становила 1320,1 млн грн, а в жовтні – 1908,1 млн грн [8]);

- показник реальної заробітної плати вперше за 5 років у 2014 р. знизився на 6,5 % порівняно з попереднім роком, а показники грудня 2014 р. до грудня 2013 р. – на 13,6 % [6]. І хоча фіксується тенденція сталого підвищення показника номінальної заробітної плати, реальна заробітна плата стає дедалі меншою. Так, за даними Держстату України, середньомісячна заробітна плата штатних працівників за січень-серпень 2015 р. становила 3975 грн, що на 16,9 % більше, ніж у відповідному періоді 2014 р. Водночас індекс реальної заробітної плати порівняно із серпнем 2014 р. склав 80,8 % [9];

- на зменшення реальної заробітної плати також вказує Індекс споживчих цін, який від початку року мав тенденцію до збільшення (у січні він становив 103,1, у лютому – 105,3, у березні – 110,8, травні – 102,2, червні – 100,4, липні – 99,0, серпні – 99,2, вересні – 102,3 [10], а у вересні 2015 р. відповідно до вересня 2014 р. зріс на 51,9 %).

У такій ситуації визначена державою мінімальна заробітна плата, яку отримує 13,7 % працівників, не в змозі гарантувати достатній життєвий рівень, як гарантує Конституція України (ст. 48). З такого погляду можна поставити під сумнів визначення мінімальної заробітної плати на основі прожиткового мінімуму. На це вказують і такі чинники:

- прожитковий мінімум не виконує функції державного соціального стандарту, оскільки не здатний задовольнити основні потреби громадян у всіх соціальних групах на фізіологічному та соціальному рівнях. Особливо на це впливає застарілий перелік товарів і послуг, які входять до споживчого кошика для працездатних осіб. Це значно знижує його вартість, що, зрештою, визначає прожитковий мінімум (і мінімальну заробітну плату) на низькому рівні;

- від величини прожиткового мінімуму залежить величина індексації грошових доходів

населення, у т. ч. й заробітної плати. Індексація при зниженому прожитковому мінімумі не покриває реального підвищення споживчих цін. У цьому питанні слід звернути увагу на зміну підходу до індексації, зокрема проведення індексації доходів населення пропорційно зростанню цін залежно від рівня доходів. Це вплине на поліпшення економічного стану осіб з низькими доходами, оскільки індексація для них проводиться раніше, ніж для осіб із середніми та високими доходами;

- окремо треба підкреслити актуальні питання щодо податку з доходів фізичних осіб. Даний податок є обов'язковим і значно впливає на кінцеву суму, яку отримує «на руки» працівник, і яка може бути нижчою за прожитковий мінімум. Проте тут є проблема: в Законі України «Про прожитковий мінімум» Конституційним Судом України визнано, що має виконуватися положення щодо *збільшення прожиткового мінімуму на суму обов'язкових платежів та на розмір ставки податку з доходів фізичних осіб, які відповідно до законодавства підлягають обов'язковому державному соціальному страхуванню*. Однак дане положення не береться до уваги при розрахунку прожиткового мінімуму і його подальшого затвердження в Законі України «Про Державний бюджет України». Тобто в розрахунках споживчого кошика для працездатних осіб не закладається оподаткування прибутку, що, зрештою, призводить до отримання доходу, який ледве забезпечує задоволення фізіологічних потреб працівника та членів його сім'ї.

Таким чином, аналіз політики соціального забезпечення держави вказує на те, що прожитковий мінімум у тому вигляді, який існує тепер, не тільки не може забезпечити державного стандарту достатнього життєвого рівня, а й негативно впливає на економічне становище працюючих, особливо в бюджетній сфері. Існуючий рівень базових гарантій у сфері оплати праці фактично є *фікцією*, оскільки мінімальна заробітна плата:

- прирівняна до встановленого прожиткового мінімуму, який не забезпечує нормального фізіологічного функціонування людини;

- не підвищується на рівень інфляції 2015 р., залишаючись майже на рівні грудня 2013 р., бо збільшення прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 160 грн не в змозі врахувати інфляційні процеси.

За таких умов заробітна плата втрачає свої головні функції – відтворювальну та стимулюючу. При існуючій мінімальній заробітній платі не відбувається забезпечення працюючого та його сім'ї необхідними життєвими благами для відновлення витраченої в процесі виробництва робочої сили. Із цього впливає втрата мотивації працівника в поліпшенні результатів своєї діяльності, оскільки заробітна плата не може га-

рантувати йому ані гідного рівня життя, ані мінімального, базового достатку.

Це призводить до того, що, по суті, працюючи залишаються *соціально незахищеними* державою перед роботодавцями, оскільки встановлений нею гарантований рівень заробітної плати є економічно вигідним для роботодавця. Це сприяє поширенню нелегальної діяльності та вторинної зайнятості поміж працівників. Крім того, важливим є питання поширення бідності серед зайнятого населення, оскільки, отримуючи встановлену мінімальну заробітну плату, працююча людина фактично залишається бідною. Це має етично-емоційний вплив на працюючих, оскільки ситуація, в якій людина працює, але її дохід не в змозі задовольнити фізіологічні, соціальні та культурні потреби, призводить до пониження її гідності. Одним із важливих наслідків відсутності ефективних робочих місць та гідної оплати праці є вплив робочої сили за кордон.

Встановлення мінімальної заробітної плати, яка відповідає реальності та змінюється залежно від зміни макроекономічних показників (вартість життя, економічні умови), має стати пріоритетним завданням соціальної політики, оскільки це забезпечить виконання конституційних прав працюючих, соціальних стандартів та гарантій з боку держави.

При встановленні мінімального рівня заробітної плати в Конвенції МОП № 131 (ст. 3) рекомендується враховувати такі чинники: потреби працівників та їхніх сімей, загальний рівень заробітної плати в країні, вартість життя, соціальні допомоги, відносний рівень життя інших соціальних груп, економічні чинники, у т. ч. необхідні умови економічного розвитку, рівень продуктивності й бажаність досягнення та підтримання високого рівня зайнятості [11]. Разом із цим також слід виходити з вирішення проблеми бідності працюючого населення. Реалізація такої політики сприятиме позитивний ефект на економіку країни, зокрема активізацію ринку праці та формуванню більшого ринкового попиту.

Дії в цьому напрямі зможуть забезпечити відтворення працюючого та його сім'ї, нададуть зайнятим необхідний соціальний захист стосовно мінімально допустимого рівня оплати праці, сприятимуть реальній боротьбі з бідністю, підвищенню платоспроможності громадян, своєчасній сплаті комунальних платежів, відновленню економічної активності виробничих галузей економіки, розширенню сфери зайнятості, скороченню розриву між українськими реаліями та європейськими стандартами [12].

Таким чином, існує нагальна проблема порушення функціональності мінімальної заробітної плати, встановленої та гарантованої державою. Першочерговим завданням має стати перетворення мінімальної заробітної плати в базову (мінімальну) соціальну гарантію для працюючого населення. В основі такої зміни має бути прин-

цип скорочення розриву між малозабезпеченими та середнім класом, оскільки ефективна система соціальних стандартів є обов'язковою передумовою формування потужного середнього класу та ліквідації глибокого розшарування суспільства.

Високий рівень державного соціального стандарту та соціальних гарантій стануть досяжні за умови виключення з практики соціального управління системи соціальних мінімумів та впровадження якісної системи соціальних стандартів з позиції забезпечення нормальної життєдіяльності й гідності людини. За такого підходу прожитковий мінімум як державний соціальний стандарт має забезпечувати достатній рівень життя людини, бути вихідним, базовим, який гарантується державою, а не рівнем мінімального виживання, адже в підсумку прожитковий мінімум справляє значний вплив на стан суспільства:

- неадекватність прожиткового мінімуму дискредитує соціальну політику та безпосередньо політику забезпечення доходів населення;

- неможливість людини забезпечити свої базові потреби призводить до наростання соціальної напруженості, масових незадоволень політикою влади, що провокує наростання соціальної втоми та протестних настроїв у суспільстві. Це породжує соціальні конфлікти, становить загрозу єдності суспільства та національній безпеці України;

- довгостроковий ефект від ситуації, коли задовольняються тільки базові потреби людини та ігноруються соціальні, культурні, виявляється в зниженні якості людського капіталу країни майбутніх поколінь, призводить до падіння їх культурного розвитку.

Відповідно до вітчизняного законодавства та стратегій розвитку, ратифікованих міжнародних угод та конвенцій, необхідності підтримки громадян та їх адаптації до значних економічних та соціальних втрат, що спричинено складними економічними умовами та веденням воєнних дій на сході країни, існуванням потреби попередження можливих соціальних конфліктів у суспільстві, необхідним є перегляд основних уявлень про соціальні стандарти й гарантії оплати праці та прийняття відповідних рішень з боку держави. Потрібно здійснити такі кроки:

- встановити розмір мінімальної заробітної плати з урахуванням єдиного соціального внеску та податку на доходи фізичних осіб, тобто встановити величину мінімальної заробітної плати після її оподаткування;

- перезатвердити продовольчий набір та набори товарів і послуг для працездатних осіб з додаванням до номенклатури витрат на актуальні товари та послуги;

- провести поетапне збільшення показника мінімальної заробітної плати таким чином, щоб досягти й перевищити величину фактичного прожиткового мінімуму.

Список використаних джерел

1. *Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії* : закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III, ст. 3 та 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
2. Ковязіна К. О. Щодо удосконалення методики визначення прожиткового мінімуму в Україні : аналіт. зап. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1538>
3. Ковязіна К. О. Щодо удосконалення Закону України «Про прожитковий мінімум» : аналіт. зап. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1642>
4. *Про прожитковий мінімум* : закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV, ст. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14>
5. *Розподіл кількості працівників за розмірами заробітної плати, нарахованої за червень 2015 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. *Заробітна плата та стан її виплати у 2014 році* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm
7. *Про оплату праці* : закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР (редакція від 01.01.2015 р., ст. 9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
8. *Динаміка суми заборгованості із виплати заробітної плати* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2015/gdn/prc_rik/prc_rik_r/dsz_r_U.html
9. *Інформація щодо основних показників рівня життя населення у січні-серпні 2015 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141688
10. *Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2015 році (до попереднього місяця)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2015/ct/is_c/isc_u/isc2015m_u.html
11. *Про оплату праці* : закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР (редакція від 01.01.2015 р., ст. 6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
12. *Конвенція Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються* : ратифіковано Законом України від 19.10.2005 р. № 2997-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_149
13. *Гідна мінімальна заробітна плата – запорука гідного життя працівника* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/virobnicha-politika-ta-kolektivno-dogovirne-regulyuvannya/7060-gidna-minimalna-zarobitna-plata-zaporuka-gidno-zhittya-pratsivnika>

References

1. *Pro derzhavni socialni standarty ta derzhavni socialni garantii* : zakon Ukrainy vid 05.10.2000 r. № 2017-III, st. 3 ta 6. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
2. *Koviazina K. O. Shchodo udoskonalennja metodyki vyznachennja prozhytkovogo minimumu v Ukraini* : analit. zap. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1538>
3. *Koviazina K. O. Shchodo udoskonalennja zakonu Ukrainy «Pro prozhytkovyj minimum»* : analit. zap. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1642>
4. *Pro prozhytkovyj minimum* : zakon Ukrainy vid 15.07.1999 r. №966-XIV, st. 1. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14>
5. *Rozpodil kilkosti pracivnykiv za rozmiramy zarobitnoi platy, narahovanoi za cherven 2015 roku*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. *Zarobitna plata ta stan yi vyplaty u 2014 roci*. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm
7. *Pro oplatu praci* : zakon Ukrainy vid 24.03.1995 r. № 108/95-VR (redakcija vid 01.01.2015 r., st. 9). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
8. *Dinamika sumy zaborgovanosti iz vyplaty zarobitnoi platy*. Retrieved from http://ukrstat.org/operativ/operativ2015/gdn/prc_rik/prc_rik_r/dsz_r_U.html
9. *Informacija shchodo osnovnyh pokaznykiv rivnja zhyttja naselennja u sichni-serpni 2015 roku*. Retrieved from http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141688
10. *Indeksy spozhyvchyh cin na tovary ta poslugy u 2015 roci (do poperednjogo misjacija)*. Retrieved from http://ukrstat.org/operativ/operativ2015/ct/is_c/isc_u/isc2015m_u.html
11. *Pro oplatu praci* : zakon Ukrainy vid 24.03.1995 r. № 108/95-VR (redakcija vid 01.01.2015 r., st. 6). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
12. *Konvencija Mizhnarodnoi organizacii praci № 131 pro vstanovlennja minimalnoi zarobitnoi platy z osoblyvym urahuvanniam krain, shcho rozvyvajutsja* : ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 19.10.2005 r. № 2997-15. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_149
13. *Gidna minimalna zarobitna plata – zaporuka gidnogo zhyttja pracivnyka*. Retrieved from <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/virobnicha-politika-ta-kolektivno-dogovirne-regulyuvannya/7060-gidna-minimalna-zarobitna-plata-zaporuka-gidno-zhittya-pratsivnika>